

СТАРООБРЯДНИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ В БІЛІЙ КРИНИЦІ (історія заснування)

У статті розглядається історія заснування старообрядницької митрополії у Білій Криниці на Буковині у середині XIX ст., проаналізовано політику Туреччини та Росії, які чинили опір створенню старообрядцями власної ієрархії, простежено складний шлях пошуків претендента на посаду митрополита та процес становлення митрополії. Детально розглядається життєвий шлях Амвросія і перипетії становлення його як першого митрополита старообрядців.

Ключові слова: старообрядці, митрополія, Амвросій, Біла Криниця, липовани, Констатинополь, попівці, безпопівці.

9 жовтня 2013 року виповнюється 230 років з часу, коли імператор Австро-Угорщини Йосиф II у 1783 р. видав старообрядцям «патент», що надавав вихідцям з Росії вільну відправу релігійних культів. З того часу старообрядницька церква є невід’ємною частиною духовного простору Буковини.

Старообрядництво оформилося в результаті морально-релігійних змін у російському й українському суспільствах XVII століття. За час свого існування, воно виявило значний духовний потенціал та суспільні можливості. Однак Руська Православна Старообрядницька Церква як невід’ємна частина українського соціуму в тому числі й буковинського до наших днів так і не стала предметом комплексного релігієзнавчо-філософського аналізу.

На початку XXI ст. посилюється інтерес до релігійної культури, легалізуються заборонені раніше християнські конфесії, відкриваються перспективи у різноманітних міжконфесійних відносинах, що особливо є актуальним для Буковини. Старообрядницькі громади, витіснені комуністичним режимом на узбіччя суспільного життя, сьогодні активно долучаються до цього процесу. У таких умовах стає **актуальним дослідження** специфіки старообрядництва на Буковині та висвітлення історії створення на її теренах першої митрополії.

Метою нашої викладки є аналіз історії заснування старообрядницької митрополії у Білій Криниці, а **завдання** полягають у:

- виявленні духовних витоків та ідейних основ пошуків старообрядцями шляхів створення власної митрополії у контексті особливостей релігійного і соціокультурного життя на теренах Західної України;
- з’ясуванні відношення Австро-Угорської, Російської імперій та Туреччини до факту створення старообрядцями власної ієрархії;
- встановленні причин заснування старообрядницької митрополії за межами Російської імперії;
- характеристиці постаті Амвросія як першого митрополита старообрядців;
- оцінці значення Білоцерківської митрополії для подальшого розвитку старообрядців.

Виклад матеріалу. Старообрядництво – загальна назва релігійного руху, який виник у Росії в середині – другій половині XVII століття. Його поява була спричинена низкою богослужбових реформ та виправленням церковних книг Патріархом Московським Никоном (1653–1654 рр.). Московський Собор 1666–1667 років засудив прихильників старих обрядів і з цього часу рух починає розвиватись самостійно. Організаційно він оформився вже в 70–80 роках XVII століття. Саме в цей час внаслідок внутрішніх суперечок про священство та есхатологію в середовищі старовірів виокремились дві основні групи: безпопівці та попівці. Останні становили помірковане крило у старообрядництві. У проведенні богослужінь і церковних обрядів тут брали участь священники, які переходили до них із православної церкви. За це вони дістали назву біглопопівців. Так протопоп Аввакум відстоював

можливість приймати священників з новообрядницької церкви: «И кто в православных церквях, где пение без примесей внутри алтаря и на клиросе, а поп новопоставленому, об этом посудиты – аще он поп проклинает никониан и службу их и всеми силами любит старину: при необходимости настоящего совета времени да будет поп. Как же в миру быть без попов? До тех церквам приходитъ» [12, с.221].

У XVIII ст. ні Росія, ні Туреччина не дозволяли старовірам утворювати свою ієрархію. Тому, починаючи з середини XVIII століття старообрядці-липовани попівського толку з Молдавії і Волощини, пізніше також із Бесарабії появляються на території Буковини і Поділля. Найдавнішим поселенням липованів на Буковині можна вважати колонію Ступка біля Гума-Гумори засновану ще перед початком російсько-турецької війни (1768-1774 р.), коли Буковина ще входила до складу Молдавського воєводства і підпорядковувалася Туреччині [16, с.122]. Переселення їх пов'язано із переслідуваннями з боку російського уряду і церковних властей. Уже в 1769 р. царські війська, під час війни з Оттоманською імперією, оголосили переселенців з колонії Соколинці дезертирами, що змушені були втікати на південь Молдавії. Лише після приєднання Буковини до Австрії у 1774 р. липовани з Подунав'я повернулися. [6, с. 49]. До цього часу відноситься відновлення життя в Соколинцях та виникає нова колонія в Климівці (1779 р.) – (сучасна територія Румунії). Австрійський уряд був зацікавлений у заселенні розореного війнами краю. Цим пояснюється той факт, що 9 жовтня 1783 р. імператор Йосиф II, без всяких зволікань, видав старообрядцям «патент», що надавав вихідцям з Росії значні вигоди порівняно з місцевим населенням: вільну відправу релігійних культів (freie Religions-Exercitium), звільнення на 20 років від усіх податків, гарантія справедливого оподаткування через 20 років, звільнення від військової служби, свобода [23, с. 119-120]. Існує версія, що цісар так швидко підписав «патент», оскільки старообрядці-некрасівці врятували австрійського генерала, родича імператора, від рук турецьких морських піратів і за винагороду попросили дозволу поселитися на австрійських землях [16, с.122].

Залучені цим патентом, в тому ж 1783 р. на Буковину переселилося багато розкольників із Добруджі і місцем свого поселення обрали урочище Варниця, де 22 квітня 1784 р. було засноване с. Біла Криниця. Цікавим видається той факт, що за старими легендами, земля обітована липован – таємниче Біловоддя, де ніхто їх не переслідуватиме за релігійними ознаками. В урочищі Варниця дійсно б'є сильне джерело, вода в якому, через вапняковий наліт, білого кольору.

Біла Криниця стає одним з перших поселень липованів на буковинській землі. Сюди переселяються 22 родини на чолі з заможним козаком Никифором Ларіоновим 7 ченців-старообрядців та ігумен. Липовани-попівці змогли навколо себе об'єднати інших старовірів, отримати право не залежати від Буковинського православного єпископа і заснувати окрему митрополію, причому за межами Росії, що гарантувало старообрядницьку церкву від розгрому.

Після переселення липовани стали клопотати про дозвіл заснувати в Білій Криниці монастир; але в цьому їм з боку австрійського уряду, який закривав тоді і католицькі монастирі, рішуче було відмовлено. Тоді ігумен Сімеон в 1785 р. в лісі біля с. Тарнавка влаштував таємно монастир Марії Покрови, але в 1791 р. монастир цей був урядом закритий. Липовани перенесли його в саме селище, і 1803 був заснований таємний чоловічий монастир, який проіснував до сорокових років поточного сторіччя, не маючи ніякого значення. Число братії було завжди мізерним, рідко більше 10 осіб, майже виключно втікачів з Росії.

На середину XIX ст. на Буковині проживало більше двох тисяч вихідців з Росії [8]. Вони були зосереджені у п'яти населених пунктах – Мітока-Драгомирна (Соколинці), Климівці, Біла Криниця, Мехидра і Липовени-Косованка [24, с. 177]. Переселенці на теренах нинішньої Чернівецької області, судячи з досліджень проведених співробітниками Чернівецького національного університету (етнографічними і діалектологічними), є вихідцями з центральних і південних областей Росії [11, с. 326]. Для прикладу слово «колда» – загін для худоби – сибірсько-саратовського походження; «одинак» – єдиний син – південне, новгородське, тамбовське. Ці слова мають місце і в говірках старообрядників Буковини [11, с. 326]. Що ж стосується предків жителів Білої Криниці – це російські старообрядці, які переселились з

південних районів Росії, а також району Москви і Підмосков'я [20, с. 327]. Говірка ж населення с. Липовани відноситься до култуковської різновидності говірок (Рязанська обл.) [21, с. 159].

Старообрядницькі громади поповнювалися за рахунок селян-втікачів і солдатів. Архівні матеріали зберегли відомості про часті переходи в старообрядництво і представників корінного населення. Починаючи з 40-х рр. XIX ст. до Білої Криниці звертаються погляди російських старообрядців. Справа в тому, що під час правління Миколи I посилюється на них гоніння. Так, 1826 р. було знято хрести з усіх старообрядницьких молитовних будівель, заборонено ремонт старих і будівництво нових церков [17, с. 324]. 1832 р. почались повальні арешти старообрядницьких попів і знищення монастирів [17, с. 324].

Переслідуються як самі представники староправославної церкви так і їх священники, як правило вихідці з православ'я. В результаті цього різко скоротився перехід священників з православ'я в старообрядництво і до 40-х рр. XIX ст. у російських старообрядців постало питання відправлення релігійних культів.

Жорсткі заходи уряду імператора Миколи I, проти старообрядців, підкріплені відповідними законодавчими актами, поставили під загрозу саме існування біглопопівщини і змусили старообрядців енергійно зайнятися пошуками власного архієрея.

Справа в тому, що з самого початку виникнення старообрядництва в його середовищі не вгасало прагнення знайти архієрея. Однак єдиний єпископ Павло Коломенський, який виступив проти реформ, помер відразу після них у 1656 р. У подальшому біглопопівцям траплялись тільки авантюрні особи (Афіоген і Анфім у XVIII ст., Аркадій «Біловодський» у XIX ст.). У одному випадку біглопоповці прийняли рукоположення ієромонаха Іоасафа (один з видних діячів ветської общини), яке здійснив тверський «ніконівський» архієрей по старому обряду. У 1765 спільно попівцями і безпопівцями (поморцями) розглядалась думка здійснити хіротонію єпископа за допомогою мощів одного з Московських митрополитів Іони або Пилипа (Количева), за прикладом поставлення в 1147 році митрополита Київського Климента головою Климента Римського. Незабаром після цього попівці звернулися з проханнями про поставлення собі єпископа до грузинського архієпископа Афанасію, кримського митрополита, запрошували перейти до них окремих російських архіпастирів, зокрема святого Тихона (Соколова). Однак всі ці спроби були безуспішні [2, с. 542-556].

Політика царату призвела до того, що старообрядці не вважали можливим влаштовувати архієрейську кафедру в Росії, де недремне око влади пильно стежило за появою навіть дозволених священників.

У пошуках архієрея об'єдналися різні течії старообрядництва. Рішення це обговорювалося у всіх найбільш видних місцях поширення старообрядництва. Про нього говорили й радилися в Москві, Петербурзі, на Іргізі, на Керженці, в поволзьких містах, в Стародубі, на Вітці, в численних старообрядницьких монастирях і скитах. На соборі в Стародубі (нині Брянська область Російської федерації), зібралися представники старообрядництва і постановили схилити на свою сторону якого-небудь безпомісного єпископа і «исправив» його признати за святителя всіх старообрядців [13, с. 652]. Керівником у цій справі був обраний поморець Михайло Іванович Вітатін, який користувався повагою не тільки серед поморців, але й серед старообрядців інших напрямків. Тривалі пошуки нічого не дали, а сам Вітатін помер у Кутах, в невеличкому розкольницькому монастирі [13, с. 652].

У 1839 р. у Білу Криницю прибули два іноки, Павло (в миру Петро Васильович Великодворський) і Геронтій (в миру Герасим Ісаєвич Колпаков), як посланці «іменитих московських людей» і знаменитої московської общини при Рогозькому цвинтарі. У цей час у Білокриницькому монастирі було 20 старців, переважно місцеві мешканці, а також так звані «свіжаки» – ті, які щойно пристали до громади.

Павло був вихідцем з міста Валдай Новгородської губернії, де свого часу працював візником. Він був освіченим, умів читати і писати. За словами М.І. Суботіна, «розумні промови Павла, його примітна зовнішність, вміння зі всіма обходитися – мимоволі розташовували до себе кожного старообрядника», і він тут всіх підпорядкував своєму впливу, не тільки настоятеля Йоїла і всю його братію, але і всіх почесних і шанованих людей похилого віку в

селищі: «... такого розумника їм ще не доводилося зустрічати» [23, с.62]. Завдяки старанням Павла Геронтій, який прийшов із Серковського монастиря, що в Бессарабії, не маючи ніякої освіти, був доволі розумним і доброзичливим чоловіком, стає настоятелем монастиря. Його помічником окрім Павла Великодворського стає Алімпій Милорадов, який теж не мав серйозної освіти, але добре знав німецьку мову й вирізнявся гострим розумом.

26 лютого 1840 р. ченці Павло Білокриницький і Алімпій Милорадов від імені Білокриницького монастиря і всіх липованських на Буковині общин подали в уїзну управу (Kreisamt) прохання, в якому, на основі патенту від 1783 г., клопотали про дозвіл привезти з-за кордону в Білокриницький монастир свого незалежного від інших релігій єпископа. Місцева влада у Львові виступила проти допомоги старообрядцям і відкрила справу проти самої правомірності існування монастиря.

Павло не міг цього не передбачити, і щоб довести правомірність існування монастиря у 1841 році на розгляд австрійському уряду представив «Статут Білокриницького старовірського общежительного монастиря», який мав служити апологією липованського монастиря. Поряд з викладом внутрішнього розпорядку монастиря і правил поведінки насельників у статуті була також викладена богословська доктрина, яка повинна була дати можливість австрійському уряду скласти уявлення про релігійні переконання насельників Білокриницького монастиря і всіх старообрядницьких громад Буковини.

Розглядаючи статут австрійські урядники, не знайшовши істотної різниці у вірі липован від православної віри, крім незначних обрядів, вирішили дозволити устанovu особливої єпархії, але з підпорядкуванням її Карловіцькому митрополиту. Тоді Павло, переправляючи, повернений урядом статут, очевидно, з умислом вніс до нього богослов'я, в якому торкнувся найголовніших догматів християнства і виклав їх еретично. У другому параграфі першого розділу статуту названому «Істинне Богопізнання» в міркуванні про Бога Павло однозначно проповідує, що Син Божий отримав буття одночасно разом із створенням світу, що Логос не брав участь у створенні світу, що Св. Дух не був одвічно, а також був створений Отцем в момент створення світу і ще цілий ряд богословських [14, с.286].

Такі міркування інока Павла написані ним від імені всіх липован і зокрема від Білокриницького монастиря викликало відкритий протест у всіх християн знайомих з православною догматикою. Суперечка ведеться до наших днів.

Поправлений Статут був представлений крайовій владі у Львові, але там знову залишили його без розгляду. Саме у той час буковинські церкви об'їжджав Галицький митрополит Михайло Левицький. Завітав він і до Білої Криниці та дізнався, що у них нема попа. Він порадив білокриницьким монахам звернутися з проханням до єпископату у Відні, де обов'язково допоможуть.

Павло і Алімпій поїхали в Тульчу, де попросили допомоги у справі просування питання про створення власної кафедри у старого отамана козаків-некрасівців Гончара (липованин Осип Семенович Гончаров). Останній звів їх із Михайлом Чайковським [10, с. 181]. За участь у Листопадовому повстанні в Польщі 1831 р. царський уряд конфіскував його маєток і оголосив на території Російської імперії *persona non grata*. М.Чайковський змушений був емігрувати до Франції, де зійшовся з представниками польської еміграції А.Чарторийським (голова тимчасового повстанського уряду), А.Міцкевичем, Ю.Словацьким, З.Красінським, Ц.Норвідом, і ін. Переслідуючи свою мету – послаблення Росії через підтримку старообрядництва, М.Чайковський звернувся до князя А.Чарторийського з проханням підтримати ідею створення митрополії та висвячення єпископа. Справа почала вирішуватися тоді, коли Чарторийський звернувся до французького міністра закордонних справ, а той переговорив з К.Меттерніхом міністром закордонних справ Австр-Угорщини [10, с. 181].

Крім того Павло, у супроводі білокриницького інока Алімпія, який добре знав німецьку мову, вирушив до Відня і на відмову львівської влади подав скаргу вищому уряду. Крім того він подав на розгляд план по утвердженню австрійським урядом старообрядницької архієрейської кафедри та цілий ряд інших документів. Проти цієї поїздки виступав

православний єпископ Буковини Євген Гакман. Перед поїздкою до Відня обидва ченці прийняли участь в соборі в Москві (1842 р.), який схвалив зусилля по облаштуванню архієрейської кафедри в Білокриницькому монастирі.

У Відні, Павло Білокриницький і Алімпій Милорадович домоглися аудієнції в імператора Фердинанда і наслідного принца, ерцгерцога Франца Карла (1843 р.).

П'ятирічна боротьба була не марною. Бачачи істотну різницю в догматах липован від догматів не тільки православних, але і взагалі всіх християнських сповідань, поширених у межах австрійських володінь, віденський уряд визнав липованську віру за особливе сповідання і 18 вересня 1844 р. указом імператора був даний дозвіл на установа єпископської кафедри в Білій Кричиці з єпископом із за кордону і його правом висвячувати ієреїв і своїх намісників: «За проханням липованської громади і старовірських іноків Білої Кричиці, ...всемилостивий дозволяє привезти з-за кордону одну духовну особу, саме архіпастиря або єпископа з тим, що він може викладати липованським ченцям, що знаходяться у Білій Кричиці вищу посвяту, який також повинен буде поставляти священників, так само як обрати і посвятити наступника собі» [4, с. 89].

При цьому імператорська гофканцелярія, повідомляючи зміст цього декрету наказувала мати на увазі, що «монахи і липованське суспільство зобов'язалися монастир і єпископа утримувати на власні кошти, не вимагаючи від уряду ніякої допомоги» [14, с. 194].

Старообрядці визначили для майбутнього митрополита щорічну платню – 1200 австрійських гульдєнів, а під єпископську резиденцію виділили приміщення Білокриницького монастиря.

Отримавши для монастиря право заснувати архієрейську кафедру, ченці Павло Білокриницький і Алімпій Милорадов відправилися на Схід з тим, щоб, по-перше, відшукати там благочестивих єпископів, якщо вони ще збереглися, і, по-друге, якщо таких не збереглося, повернути в старообрядництво декількох єпископів (або хоча б одного...), які належали до однієї зі східних церков, однак за умови, щоб у ній було хрещення в три занурення і зберігалася спадкова апостольська хіротонія. Вони побували у Єгипті, Сирії, Палестині. Там вони зустрілися з представниками східних патріархів, а в Єгипті знайшли старообрядницький монастир, в якому ченцям нічого не було відомо про «старовірських» єпископів, що знаходилися на Сході (чутки про те, що за межами Росії залишилися такі архієреї, побували серед російських старообрядців) Про це Павло описує у своїх листах [9, с. 49]. Після цього ченці остаточно ухвалили рішення про те, щоб залучити на бік старообрядців єпископа одного зі Східних Патріархатів. Посланці об'їхали всі чотири грецьких патріархати, де всюди звертали увагу як греки хрестять, як у них відбуваються богослужіння, які у них чини, порядки, звичаї і поступово прийшли до висновку, що саме від грецької церкви вони зможуть запозичити ієрархію. «Касательно настоящего нашего дела о занятии священствомъ отъ грековъ мы теперь совестію совершенно спокойны, – писав інок Павло настоятелю Геронтію в Білу Кричицу, – потому что обтекли при помощи Божіей все четыре греческія патріархіи и своими глазами ясно видели, что везде у нихъ единообразно совершается крещеніе в триипостасное Божіе Имя тремя погруженіями. ...Во всехъ четырехъ греческихъ патріархіяхъ, кого ни спроси, все духовные и мірскіе также свидетельствуютъ о томъ единогласно..., даже и самыя уставы ихъ въ книгахъ древнихъ и нынешнихъ то же самое показывают. После сего остается ли чего требовать вернее?» [9, с. 56].

Незбаром на митрополита знайшли Амвросія – грека із Еноса, який займав у свій час Босно-Сараєвську митрополічу кафедру [10, с. 180].

Амвросій – син грецького священика Константинопольського Патріархату Георгія Паппа-Георгополі (22-го священика в своєму роді). Він закінчив духовне училище. У 1811 р. одружився, в тому ж році був висвячений на священика. Через три роки Амвросій став вдівцем, у сім'ї залишився син Георгій. 1817 р. його постригли в ченці. Прислужував Амвросій при архієрейському будинку митрополита Еноського Матвія (який висвятив його на священика), з 1823 був настоятелем Троїцького монастиря на острові Халки в Мармуровому морі, потім став протосинкелом Константинопольської церкви. Митрополит Амвросій став винятком з боснійських владик-фанаріотів. Людина від природи добра, він

не міг байдуже дивитися на тяжке становище народу – став на його бік і по можливості намагався полегшити його потреби. Це було таким незвичайним явищем, так суперечило здавна складеному народному поняттю про грецьких архієреїв, що народ навіть не визнавав Амвросія за грека: утвердився слух, що він слов'янин-болгарин. Ось чудові слова про Амвросія, занесені в один боснійський літопис: «Цей владика був святою людиною, він багато дбав про бідних. Він був родом болгарин, зовсім не був срібллюбєць і дбав тільки про те, щоб народу було спокійно, щоб народ не терпів неправди» [1, с. 146].

Константинопольський Патріарх Анфим IV, боячись можливого конфлікту з турецькими чиновниками, 12 вересня 1840 р. своїм розпорядженням відкликав Амвросія з кафедри в Константинополь [13, с. 625]. Тут в числі інших неприкаяних грецьких архієреїв він мав, отримуючи невелику пенсію, чекати нового призначення на кафедру. Становище Амвросія ускладнювалося тим, що з ним був син Георгій із сім'єю, яка не мала засобів до існування. Оскільки Константинопольські Патріархи змінюючи один одного на кафедрі не визначали Амвросія на єпархію, будучи Босно-Сараєвським митрополитом він відчував себе несправедливо скривдженим.

За таких обставин до Амвросія звернулися посланці з Білої Криниці, старообрядницькі ченці Павло (Великодворський) і Алімпій (Мілорадов), щоб умовити Амвросія перейти в старообрядництво і створити старообрядницьку ієрархію. Зустріч, організував той же отаман некрасівців О.С. Ганчаров (за іншими даними єврей на прізвище Костюшко). Георгій перший погодився з доводами Павла і Алімпія і переконав батька вислухати старообрядницьких посланців, проте умовляти Амвросія довелося досить довго і наполегливо. Єпископ спочатку залишався непохитним і навіть пригрозив старообрядницьким послам здати їх місцевій владі [25, с. 509]. Він нічого не знав про розкол у російській церкві.

Викладаючи Амвросію, за посередництвом перекладача-серба К.Огняновича, який служив при Константинопольській патріархії, старообрядницьке віровчення, Павло промовчав про те, що йому доведеться піддатися відомому чиноприйняттю, відректися від свого патріарха і рідної церкви.

Для того, щоб Амвросій зрозумів краще старообрядців Павло написав кілька трактатів, у яких він виклав догматику старовірів, доводив неправильність нових обрядів греко-російської церкви, навів багаточисленні докази на користь древності двоперстного складення і в догматичному роз'ясненні його символічного зображення. При цьому він посилався на свідчення книги «Підаліон» обов'язкової для кожного грецького священнослужителя. У ній, саме в тлумаченні на 91-е правило св. Василя Великого, в якому йдеться про хресне знамення, повідомляється, що давні християни, часів Василя, знаменували себе двоперстно, причому там зроблено посилання на грецького духовного письменника XII ст. св. Петра Дамаскіна.

Амвросій знайшов, що вчення старообрядців у відношенні догматів абсолютно співпадає з православною церквою, різняться ж тільки в обрядах. Як шанувальник чинів і обрядів греко-східної церкви, в якій він народився і був вихований, митрополит Амвросій, незважаючи на всі доводи Павла, ні в цей час, ні після не допускав і думки, щоб ці чини та обряди були дійсно неправильні, недосконалі; але з іншого боку, і в обрядах, які пропонувалося йому прийняти, не знаходив він також нічого протилежного православної вірі, а виняткову до них повагу старообрядців, що доходить до осуду обрядів, уживаних церквою, пояснював недоліком освіти і помилково спрямованою релігійністю.

Під час перемовин старообрядці узгодили з Амвросієм, що по приїзду в Білу Криницю йому «необхідно буде прийняти батька духівника з наших священників і що духівник запропонує те необхідне для приєднання церковного згідно з правилами святих отців і що має бути виконане без всякої суперечки» [23, с. 380].

При бесідах з Амвросієм послали розповідали про положення і стан Білокриницького монастиря, де повинен постійно перебувати митрополит, і про права, і про зміст митрополії, як і самого митрополита. Вони ознайомили Амвросія з усіма документами, що відносяться до існування Білокриницького монастиря і архієрейської кафедри в Австрійській державі. За існуючим положенням, затвердженим австрійським урядом, верховний святитель

старообрядців повинен міститися на монастирському утриманні, не вимагаючи від держави ніякої допомоги. Це зобов'язувало як Білокриницький депутатів, так і самого митрополита Амвросія дати з свого боку австрійському уряду якісь запевнення при затвердженні Амвросія, що дійсно ні монастир, ні верховний святитель не будуть турбувати державну скарбницю. Тому вирішили скласти і підписати формальну угоду між делегатами і Амвросієм, що було зроблено 16 квітня 1846 р. У ній Амвросій заявив, що він «з чистою совістю зволив поступити в старовірську релігію в суцюзному званні митрополита» і зобов'язується «після прибуття в Білокриницький монастир, вчинили церковне приєднання згідно правил святих отців, невідкладно поставити там в намісники собі іншого архієрея, як дозволено всевисочайшим указом». Монастирські ж депутати, за даними їм повноваженнями Білокриницького монастиря, «зобов'язуються утримувати його високопреосвященство пана митрополита Амвросія на всьому монастирському утриманні у всякому спокої і задоволенні все його життя». Певне грошове утримання пропонувалося його синові Георгію [23, с. 395-400].

Відразу після цього Алімпій, виїхав з Константинополя спочатку до Білої Криниці, а звідти в Росію з радісною звісткою про придбання довгоочікуваного святителя. Павло ж залишався в Константинополі ще цілий місяць у приготуваннях до від'їзду. Митрополиту Амвросію був виправлений паспорт на ім'я майноського козака-некрасівця, щоб з цим документом доїхати лише до Добруджі, до своїх християн-старообрядців. Амвросій змушений був їхати до цього місця в козацькому одязі, щоб його ніхто не впізнав.

Павло з Амвросієм і Огняновичем 28 червня 1846 р. прибули до Відня. 11 липня вони були представлені імператору Фердинанду I. Разом із клопотанням про надання австрійського громадянства та рішенні вступити на посаду верховного пастиря старовірських громад Амвросій представив імператорові свою ставлену грамоту, видану Патріаршою канцелярією, дозвіл Амвросію служити літургію в одній з Константинопольських церков (записка доводила, що Амвросій не був позбавлений сану і не перебував під заборонаю), і угоду, підписану митрополитом і Павлом (Білокриницьким), яка засвідчувала, що митрополит буде перебувати на монастирському утриманні, не вимагаючи казенних коштів. Імператор пообіцяв швидко розібратися з цією справою. Австрійська державна канцелярія відправила розпорядження імператорському послу в Стамбулі графу В. Штюрмеру зібрати по дипломатичних каналах відомості про особу та діяльність бувшого Боснійського митрополита. Відгуки виявилися задовільними, що цілком підтверджували всі заяви Амвросія о себе.

Амвросій прибув до Білої Криниці 12 жовтня 1846 р., де був прийнятий з надзвичайною урочистістю. 15 жовтня імператорська придворна канцелярія поінформувала письмово Галицьке земельно-губернаторське управління про те, що Амвросію дозволено прибути в Буковину і там відправляти функції рукопокладаючого єпископа, згідно височайшого розпорядження від 18 вересня 1844 р., яким було затверджено існування Білокриницького старообрядницького («липованського») монастиря і дозволялося старообрядцям привезти з-за кордону єпископа. 3 березня 1847 р. Амвросію дарували австрійське підданство [10, с. 182].

Тим часом 27 жовтня 1846 р. у Білій Криниці був відкритий старообрядницький собор присвячений питанню про чиноприймання Амвросія. Після дебатів було прийнято рішення, що Амвросій може бути прийнятий в старообрядництво через другий чин, тобто через відречення від ересей і Миропомазання, як приймалися в старообрядництво втікачі з православної Церкви священики. Амвросій, вислухавши посланих до нього депутатів, погодився на таку процедуру.

28 жовтня 1846 р. у Білокриницькому монастирі у храмі Покрови Пресвятої Богородиці відбулося приєднання Амвросія до старообрядництва. Перед літургією в повному святительському облаченні він прочитав чин прокляття ересей, висповідався у старообрядницького ієромонаха Ієроніма, після чого був помазаний миром [26, с.191]. Вийшов після цього митрополит Амвросій через царські двері до народу, вже фактично за встановленим «чином» приєднаний до старообрядницької давньоправославної Церкви, у всій святительській величі, як повноправний архіпастир цієї Церкви.

Так незвичайно скромно, в такій відокремленій від світу, майже пустельній обстановці відбулася в історії старообрядництва найбільша подія, що завершила важкий шлях шукання старообрядцями свого єпископа, який і очолив старообрядницьку церкву, давши їй повноту трьохчинної ієрархії. Історичне значення цієї події ще й досі повністю не оцінене. Вірно зазначав професор М.І. Суботін, що «день цей, 28 жовтня 1846 року, з якого веде свій початок нині існуюча у старообрядців ієрархія, коли послідувала подія, що становить епоху в історії старообрядництва, повинен бути відмічений в літописах його як один із самих чудових» [23, с. 437].

Навколо заснованої Білокриницької ієрархії, навколо імені митрополита Амвросія відразу виникло багато вигадок, лихослів'я, усякого наклепу як з боку пануючої церкви, так і з боку окремих старообрядців, особливо безпопівців. Не всі старообрядці погодилися прийняти митрополита Амвросія. Однією з причин невизнання Амвросія був сумнів, який висловлювалися і до приєднання митрополита, в існуванні у Грецькій Церкві хрещення шляхом триразового занурення. Старообрядники, що прийняли митрополита Амвросія, стали називатися «приемлющими священство Білокриницької, або Австрійської, ієрархії».

Коли звістка про призначення у Білій Криниці митрополита поширилась, сюди звідусіль масово потяглися старообрядці. Амвросій освячував багатьох священниками та дияконами, але обряд рукоположення на освячення єпископа здійснювати він не мав права. Проте, оскільки старообрядці прагнули освячення ще одного, молодшого єпископа, вони провели таємне голосування, яким обрали дяка Купріяна Тимофієва на цей сан. Його постригли в ченці і дали нове ім'я – Кирило. Поступово провівши всі необхідні обряди освячення, йому присвоїли спочатку сан священника, потім архімандрита, і врешті 6 січня 1847 року його освятили на єпископа і призначив його намісником Білокриницької митрополії. Тож буковинські старовіри досягли своєї мети – отримали і митрополита, і єпископа.

Цього ж року були рукоположені єпископи Славський Аркадій, Браїльський Онуфрій. 3 січня був рукоположений єпископ для Росії Софроній (Жиров) Симбірський. Також було утворено єпархію Тульчинську (Румунія) (1850 р.). У результаті незадоволення російськими старообрядцями єпископом Софронієм, у 1853 році на Московську кафедру був висвячений єпископ Антоній (Шутов). Останній вважається фактично першим старообрядницьким єпископом Росії.

Старообрядницька ієрархія швидко і цілком канонічним порядком розвивалася і зміцнювалася, причому в мирній і абсолютно вільній обстановці.

Проте радість старообрядців була недовгою. У 1847 р. над новоутвореною Білокриницькою митрополією нависла загроза ліквідації.

Перші звістки про виникнення Білокриницької ієрархії російський уряд отримав у березні 1847 р. завдяки донесенням у Синод Павла (Підліпського), архієпископа Чернігівського і Ніжинського, про поширення чуток про те, що австрійський імператор дарував старовірам власного архієпископа незалежного від інших, і який має право висвячування священства». Окремі дані були отримані від заарештованого 28 травня 1847 р. настоятеля Білокриницького монастиря архімандрита Геронтія, посланого до старообрядців Росії з повідомленням про приєднання митрополита Амвросія і за збором коштів для утримання Білокриницького монастиря. Все, що при ньому було знайдено, відібрали, і Геронтій після тривалих допитів був заточений в знамениту Шліссельбурзьку фортецю. Перший Білокриницький архімандрит висидів в одиночному ув'язненні Шліссельбурзької фортеці до самої смерті своєї понад 20 років. На нього так болісно подіяло таке тривале заточення, що він незадовго до смерті зійшов з розуму і прийняв православ'я.

Царський уряд, стурбований впливом, який здійснював закордонний центр старообрядництва на своїх єдиновірців у Росії. Цар Микола I, жадаючи від австрійського імператора Франц Йосиф I., який 2 грудня 1848 року посів австрійський престол, позбавити митрополита Амвросія права священнодіяти і закрити Білокриницький монастир. Синод звернувся до Константинопольського Патріарха Анфима VI з проханням повернути митрополита в лоно Константинопольської Церкви. Не дочекавшись відповіді від австрійського уряду, нетерплячий цар послав російському

послу у Відні нову вимогу вже з військовими погрозами: «Сообщить Г.Нессельроду съ темъ, чтобы повторилъ мое решительное требованіе отъ Австрійскаго правительства, чтобы мнимый монастырь былъ немедленно закрытъ, а самозванецъ Епископъ высланъ, какъ бродяга, и объявить Австрійскому Правительству, что ежели Я не получу скорого удовлетворенія въ справедливыхъ моихъ настояніяхъ, Я вынужденъ буду прибегнуть къ инымъ, крайне мне прискорбнымъ мерамъ» [19, с.152].

У той час Константинопольський Патріарх дізнався про те, що Амвросій перейшов до старовірів і рішуче засудив його та піддав анафемі. Він сповістив про це австрійську владу, вимагаючи відповідного покарання.

Остання змушена була піти на часткові поступки. Місцевій адміністрації було дано вказівку закрити монастир у Білій Криниці і вислати ченців [24, с. 178]. Подальші дипломатичні зносини російського і австрійського урядів призвели до слідства у монастирі, яке проводилося з грудня 1847 по липень 1848 рр. У грудні 1847 р. митрополит Амвросій несподівано був викликаний до Відня. Тут уряд запропонував йому або вирушити на заслання на вічне поселення, або повернутися до константинопольського патріарха, причому йому було вручено послання патріарха, який закликав його повернутися в грецьку церкву і обіцяв йому милостиве піклування та заступництво. Пропозиція Анфима була дуже спокусливою: у Константинополі в Амвросія було чимало добрих друзів; за спостереженнями інока Павла, «за безвинное его лишеніе надлежащаго ему достоянія всеми знаменитыми архіереями и цареградскими купцами утешаемъ былъ ежедневнымъ гостеприинствомъ, яко присный и простосердечный отецъ, и целуемъ былъ аки розовый кринь» [3, с. 74].

Митрополит Амвросій рішуче відмовився прийняти цю пропозицію. Він залишився вірним старообрядницькій церкві. За це митрополит був відправлений на заслання в м. Циллі (суч. Целе, Словенія), де він, втім, продовжував підтримувати відносини зі старообрядцями. У своєму листуванні він завжди зазначав, що молиться за паству, живе її радостями і горем [18, с. 178-240]. У засланні Амвросій провів останні дні свого життя і 1863 року помер.

Менш, ніж митрополит Амвросій, постраждав Білокриницький монастир. На вимогу імператора Миколи, він повинен був бути «негайно закритий». Дійсно, після арешту митрополита Амвросія в березні 1848 р. в монастир прибула «за височайшим повелінням» особлива комісія, яка переписала всіх жителів обителі, двадцять двох з них вислала за кордон як іноземних підданих, і монастир закрила. Але незабаром в Австрії відбулася революція, так звана «Весна народів». Проголошена 4 березня 1849 р. Конституція дала народам Австрії свободу віросповідання. Урядом було визнано законним існування розкольницької митрополії на Буковині і монастир був відкритий. 29 серпня 1848 намісник митрополита, єпископ Кирило, вступив в управління як «верховний святитель», а 4 січня 1849 р. він був соборно «за Божественною літургією, за звичайному нареченні митрополитом зведений на архієпископський Білокриницький престол і належним порядком вручений йому митрополичий жезл».

У 1859 р. австрійський уряд визнав доконаний факт, підтвердивши Білокриницький митрополит, що на підставі декрету 1844 р. влада його поширюється лише на липован, що живуть у межах Австрії, і тому з іноземними (російськими) старообрядцями він ніякого спілкування мати не повинен; але це залишилося тільки благим побажанням.

Цікавим є той факт, що позитивно сприйнявши вирішення свого питання в рамках конституції старообрядники не сприйняли саму революцію 1848 р. у Австрії. Так, глава митрополії Павло Великодворський у листі до старообрядців Москви 23 червня 1848 р. признавав, що адміністративні заходи австрійської влади спрямовані на ліквідацію митрополії відвернула тільки конституція, яка надала всім націям і народностям волю віросповідання. Однак загальне відношення до конституції було різко негативним. Звертаючись до московських ієрархів Великодворський писав: «Вам довольно в предосторожность слова того: если услышите: «конституция», бойтесь, яко некоего кровожадного губителя, являющагося к вам под видом миротворителя ... нужно посмотреть

на сию вольность с другой точки, т. е. не с начинания, но с самого совершения цели её, да увидим, что не есть воля, но горе.» [24, с. 178].

Вважаємо, що ця сторінка історії старообрядництва і його ставлення до революцій у цілому ще чекає свого дослідника. Тим більше, що відомі факти зносин білокриницьких ченців із М. Бакуніним, який особисто знав О. Мілорадовича [5, с. 282-283].

Не менш цікавими є стосунки старообрядців, і буковинських в тому числі, з О.Герценом. Його «Колокол» вільно транспортувався через Білокриницький монастир [7].

Можливо причина неприйняття старовірами революції 1848 р. криється в економічній площині? Адже конституція Австрії урівняла всі конфесії в правах і свободах. Це призвело до того, що всі пільги, якими користувались старообрядці в Австрії були ліквідовані. Дійшло навіть до того, що із старовірів почали набирати рекрутів у австрійську армію [24, с. 178].

Без сумніву створення нової ієрархії в Білій Криниці мало значення не тільки для старообрядців, які жили за кордоном, але й власне для єдиновірців у Росії, які з великим ентузіазмом зустріли новину про створення митрополії. Коли незабаром у Москву прибув білокриницький архімандрит Геронтій з пропозицією визнати владу митрополита Амвросія і приймати від нього рукоположених священників, прихожани Рогозького кладовища з охотою прийняли цю пропозицію [22, с. 387]. «...большинство, увлеченное желанием иметь своих архиереев и навсегда избавиться от затруднений, с какими соединено было, особенно в то время, переманивание православных священников в раскол, одержало решительную победу, и австрийское священство утвердилось в Москве, а затем и во всех почти иногородних поповщинских общинах» [22, с. 387].

На території Туреччини одразу ж було відкрито дві єпископії [15, с. 24].

Таким чином видно, що створення Білокриницької митрополії поклато початок існування найбільшого в старообрядництві напрямку – білокриницького або австрійського напрямку. З цього часу і до 60-х років XIX ст. Біла Криниця була духовним центром для більшості старообрядців-поповців, як тих, що проживали в Росії, так і в прикордонних з нею районах – Австрії, Дунайських князівствах, Європейській Туреччині.

З виникненням митрополії криза в старообрядництві, викликана відсутністю священників, була подолана.

Література

1. Амвросий // Православная Энциклопедия / Под ред. Святейшего Патриарх Московский и всея Руси Алексий II. – М.: Церковно-научный центр «Православная Энциклопедия», 2000. – Т.II. Алексей человек Божий – Анфим Анхимальский – С.146-149.
2. Белокриницкая иерархия // Православная Энциклопедия / Под ред. Святейшего Патриарха Московский и всея Руси Алексий II. – М.: Церковно-научный центр «Православная Энциклопедия», 2002. – Т.IV. Афанасий-Бессмертие – С.542-556.
3. Белокриницкий Павел. Изъ Браилова въ Белую-Креницу, от 8 іюля 1846 г. // Субботин Н.И. Переписка раскольнических деятелей. Материалы для истории белокриницкого священства. – Москва: Типография Э. Листнера и Ю. Романа, 1887 Вып. 1. – 240 с.
4. Бельский А.В. История Белокриницкой старообрядческой церкви в России и в Крыму (XIX – XX века) / А.В. Бельский // Культура народов Причерноморья. – 1998. – № 3. – С. 89-95.
5. Волков А.Р. Русское село Белая Криница во время австрийского владычества на Буковине / А.Р. Волков // ЧГУ, Научные записки. 1956 г. – Черновцы, 1957. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 326-330.
6. Волков А. Комплексне вивчення російських поселень Прикарпаття / А.Р. Волков // Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 3. – С.48-55.
7. ДАЧО – Ф. 3. Крайове управління Буковини. – Оп.1. – Спр. 2020.
8. ДАЧО – Ф. 3.Крайове управління Буковини. – Оп. 1. – Спр. 1056. – Л. 42-42 зв.
9. Изъ Дарданельского карантина в Белую Криницу, къ Геронтію от 12 Февраля 1846 года // Субботин Н.И. Переписка раскольническихъ деятелей. Материалы для истории белокриницкаго священства. – Москва: Типография Э. Листнера и Ю. Романа, 1887 – Вып. 1. – 240 с.
10. Кельсиев В.И. Польские агенты в Царьграде / В.И. Кельсиев // Русский вестник. – 1869. – № 11. – С. 152-194.
11. Лосева Л.М. О русских говорах Хотинского района, Черновицкой области / Л.М. Лосева, Э. Я. Бобер // ЧГУ, Научные записки. 1956 г. – Черновцы, 1957. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 323-326.
12. Материалы для истории раскола за первое время его существования / Под ред. Н.И. Субботина: В 9-ти т. – М.: Братство св. Петра митрополита, 1879. – Т. V. – 315 с.

13. Мельников П.И. Старообрядческие архиереи / П.И. Мельников // Русский вестник. – 1863. – № 4. – С. 599-656.
14. Мельников Ф.Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) церкви / Ф.Е. Мельников. – М.: Издательство Фонда поддержки строительства храма Покрова Пресвятыя Богородицы Русской Православной Старообрядческой Церкви, 2006. – 568 с.
15. Монастырѳв М. Исторический очерк австрийского священства после Амвросия / Матвей Монастырѳв – Казань: Типография императорского университета, 1877. – 420 с.
16. Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775-1940). Довідник // Добржанський О., Масіян Н., Никирса М. – Чернівці: Золоті литаври, 2003. – 172 с.
17. Никольский Н.М. История русской церкви / Н.М. Никольский. – М.: Политиздат. – 1985. – 448 с.
18. Письма Амвросія, его сына Георгія и переводчика Огняновича // Субботин Н.И. Переписка раскольнических деятелей. Материалы для истории белокриницкого священства. – М.: Типография Э. Листнера и Ю. Романа, 1887 Вып. 1. – 240 с.
19. Сборникъ правительственныхъ сведений о раскольниках, составленный В. Кельсіевым. – Лондонъ: Trunber & Co., PATERNOSTER ROW 1860. – Вып. 1. – 224 с.
20. Столбунова В.И. Из наблюдений над говорами русских поселений на Буковине / В.И. Столбунова // ЧГУ, Научные записки. 1956 г. – Черновцы, 1957. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 326-330.
21. Столбунова В.И. Вокализм говора сѣл Бѣлая Криница Глубокского и Липованы Вижицкого районов Черновицкой области / В.И. Столбунова // Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. – Чернівці, 1958. – С. 153-164.
22. Субботин Н.И. Современные движения в расколе / Н.И. Субботин // Русский вестник. – 1863. – № 5. – С. 385-397.
23. Субботин Н.И. История Белокриницкой иерархии / Н.И. Субботин. – М., 1874. – Т.1. – 146 с.
24. Чащина Л.Ф. Русская старообрядческая эмиграция в Австрии и революция 1848 года / Л.Ф. Чащина // Вопросы истории. – 1982. – № 8. – С. 177-181.
25. Чичкин М.К. Воспоминания о жизни в расколе М.К. Чичкина, бывшего старообрядческого диакона. [Запись М.С. Дударева] / М.К. Чичкин // Братское слово. – 1885. – Т. 1. – № 8. – С. 507-533
26. Юдин А.Л. Деяние Белокриницкого собора в 1846 г. / А.Л. Юдин // Русская старина. – 1894. Т. LXXXI. – Вып 1-3. – С. 181-196.

Igor Vozny

Old Believers Metropolis in Bila Krynytsya (The history of establishment)

The article reviews the established of Old Believer Metropolis in Bila Krynytsya in Bukovyna in the mid 19th century, analyzes the policies of Turkey and Russia, opposing the formation of the Old Believers own hierarchy, traced a complex path in finding candidate for metropolitan and process of the metropolis establishment. The author considers the life of Ambrose and the challenges he faced in becoming the first Metropolitan of the Old Believers.

Keywords: believers, metropolis, Ambrose, Bila Krynytsya, lipovans, Constantinople, popivtsi, non-popivtsi.

Игорь Возный

Старообрядческая митрополия в Белой Кринице (история создания)

В статье рассматривается история создания старообрядческой митрополии в Белой Кринице на Буковине в середине XIX в., проанализирована политика Турции и России, противившихся созданию старообрядцами собственной иерархии, прослежен сложный путь поисков претендента на должность митрополита и процесс становления митрополии. Подробно рассматривается жизненный путь Амвросия и перипетии становления его как первого митрополита старообрядцев.

Ключевые слова: старообрядцы, митрополия, Амвросий, Белая Криница, липоване, Константинополь, поповцы, безпоповцы.